
Reflexen

G. van den Brink

Meestal wordt deze rubriek afgesloten met het gelukwensen van mensen uit de gereformeerde gezindte die de afgelopen periode in academisch opzicht iets te vieren hadden, maar we kunnen daar natuurlijk ook mee beginnen. Het is overigens wel het onderdeel van de Reflexen dat de redactie vaak enige hoofdbreken bezorgt. Wie feliciteer je bijvoorbeeld wel en wie niet? Alleen theologen of ook anderen? Maar waar ligt de grens dan? En hoe gereformeerd moet men eigenlijk zijn om voor vermelding in aanmerking te komen? Het zal duidelijk zijn dat we iemand als prof.dr. H.S. Benjamins van harte Gods zegen toewensen in zijn werk als docent en hoogleraar theologie in Amsterdam en Groningen. Maar het zou iedereen verbazen – ongetwijfeld hemzelf inclusief – als we hem op deze plaats in het kader van zijn recente ambtsaanvaarding als bijzonder hoogleraar namens de Vereniging voor Vrijzinnige Protestanten alle succes zouden toewensen bij de verdediging en verspreiding van het vrijzinnig gedachtengoed. Zoiets kan en moet men van collega's die orthodox-gereformeerd willen zijn immers niet verwachten. Maar waar ligt dan de grens, en valt die eigenlijk wel op zinnige wijze te trekken? Zou een orthodoxe rooms-katholieke collega bijvoorbeeld wel te feliciteren zijn? Meestal werkt het in de praktijk zo, dat naar iemands achtergrond wordt gekeken en congenialiteit wordt ingeschat met de doelstellingen van *Theologia Reformata* en de gereformeerde theologie in het algemeen.

Vaak stuurt de auteur van deze rubriek voordat hij zich aan het schrijven zet even een e-mail aan de redactie met de vraag of de andere leden nog personen of gebeurtenissen kennen die huns inziens ditmaal in deze rubriek vermelding en felicitatie verdienen. Je moet immers ook geen mensen vergeten die evident wel in aanmerking komen, en hebt zelf niet altijd goed zicht op wat er in aanpalende contreien zoal is gebeurd. Nog afgezien van het feit dat je dankzij de snelheid van e-mail als mederedactielid op zo'n manier snel even medeverantwoordelijk gemaakt wordt voor eventuele omissies, heeft zo'n manier van doen misschien ook iets krampachtigs. Daar komt nog bij dat de inleverdatum voor deze rubriek recent nog weer verder vervroegd is (we schrijven dit daarom eind september 2013), zodat het ook zomaar kan lijken of iets vergeten is terwijl de desbetreffende gebeurtenis in werkelijkheid nog niet bekend of nog niet gepasseerd was. Zo zal de geplande promotie van mijn

eigen wijkpredikant, drs. G.C. Vreugdenhil, op (voor mij nog: D.V.) 22 oktober dus pas in het volgende nummer gememoreerd kunnen worden.

European Reference Index for the Humanities (ERIH) en Theologia

Afschaffen dan maar, die gewoonte om diverse collega's die iets bijzonders bereikt of ontvangen hebben even te feliciteren, gezien alle neteligheden? Het zou de *ranking* van *ThR* als theologisch tijdschrift ongetwijfeld ten goede komen. Niet alleen zulke felicitaties, maar ook zo'n wat 'losse' rubriek als de Reflexen als zodanig stralen immers een zekere knusheid en groepsgevoel uit die anderen in de academische wereld niet ontgaan, en door hen al snel worden ervaren als strijdig met de eisen van wetenschappelijke objectiviteit waaraan een toptijdschrift herkenbaar is. In de officiële lijst die de European Science Foundation (ESF) bijhoudt om kwalitatief hoogstaand werk in de geesteswetenschappen beter zichtbaar te maken (voor de liefhebbers: de ERIH-lijst, te vinden via <https://www2.esf.org/asp/ERIH/Foreword/search.asp>) heeft *ThR* de zogenaamde NAT-status gekregen, ten onzent beter bekend als de C-status. NAT staat voor 'nationaal', en houdt in dat het desbetreffende tijdschrift een belangrijke lokale/regionale betekenis heeft, dat het zo af en toe weliswaar buiten het land van publicatie geciteerd wordt, maar dat de belangrijkste doelgroep toch de 'domestic community' is. Dat 'domestic' zal wel zoveel betekenen als 'binnenlands', maar ademt meteen de sfeer van de *domus*, de huiselijkheid. Vergelijkbare periodieken op de grens van kerk en academie als *Kerk en Theologie* en (van rooms-katholieke zijde) het *Tijdschrift voor Theologie* hebben in de ERIH-lijst overigens dezelfde status. Alleen het *Nederlands Theologisch Tijdschrift* scoort met de INT2-status iets hoger – het geldt als een zogeheten B-tijdschrift, een standaardtijdschrift dat internationaal weliswaar niet toonaangevend is (daarom geen INT1- of A-status) maar toch een goede reputatie heeft bij onderzoekers op het desbetreffende terrein in diverse landen. Een Nederlandstalig tijdschrift komt overigens vanwege de beperkte actieradius van onze taal sowieso niet in aanmerking voor de A-status, dus voor het *NTT* is dit het hoogst haalbare. Wie als theoloog goed mee wil komen, kan zijn pennevruchten dus beter niet naar een Nederlands tijdschrift opsturen maar naar één van de buitenlandstalige A-tijdschriften uit de ERIH-lijst.

De vraag is natuurlijk of *ThR* haar huiselijkheid wel zou moeten willen opgeven om op te stomen in de vaart der volkeren. Een goede wetenschappelijke reputatie is veel waard, ook voor de invloed en uitstraling die men op de langere termijn heeft. Vandaar ook dat de redactie enkele jaren geleden overgegaan is op een systeem van onafhankelijke beoordeling ('peer review') van bijdragen die haar ter publicatie worden aangeboden, zodat daarover niet

vanuit een ons-kent-onsmentaliteit met enig nattevingerwerk beslist kan worden. In de praktijk gaat het nog weleens mis, maar idealiter weten de beoordelaars niet wie de auteur is van de tekst die ze ter evaluatie voorgelegd hebben gekregen, en beoordelen ze deze dus slechts op inhoud. De redactie beschouwt deze wijziging als een belangrijke verbetering in het beleid. Ze zou er ook toe kunnen leiden dat op termijn een B-status aan het tijdschrift toegekend wordt; rankings worden immers niet voor eens en altijd gegeven, maar telkens weer bijgesteld al naar gelang de wijze waarop tijdschriften zich ontwikkelen (en net als toprestaurants zullen ook toptijdschriften hun status telkens weer moeten waarmaken). Toch is het de vraag of *Theologia Reformata* zich ook op andere fronten zou moeten inspannen om maar een zo hoog mogelijk academisch aanzien te verwerven. Aan verdere verwetenschappelijking hangt immers een prijskaartje. Het loslaten van de eigen nestgeur zou wellicht leiden tot een verlies aan abonnees (*ThR* is met ca. 800 abonnees vermoedelijk het grootste onder de genoemde theologische tijdschriften in ons land), maar wat wezenlijker is: het zou ook zomaar kunnen leiden tot een verzwakking van de band met de kerken en met het werk dat daarin plaatsvindt.

Over de formulering van het *mission statement* van *ThR* dat ook op de achterzijde van dit nummer weer afgedrukt staat, is destijds (onder leiding van de vorige redactievoorzitter W. Verboom) grondig nagedacht, en het is dan ook zorgvuldig gekozen: *ThR* wil een tijdschrift zijn 'voor gereformeerde theologie ten dienste van kerk en geloof in de hedendaagse cultuur'. Dat is dus iets anders dan een tijdschrift 'voor theologie op een zo gerespecteerd mogelijk academisch niveau', al sluit het een het ander ook weer niet zonder meer uit. Maar de band met haar abonnees – predikanten, godsdienstleraren, zendelingen, theologen in de media of andere werkvelden, kerkelijk werkers, theologisch geïnteresseerde gemeenteleden – en de betrokkenheid op wat voor hun werk van belang is, is voor *ThR* onopgeefbaar. Nu al kost het voortdurende inspanning om jongere generaties potentiële abonnees te binden, ook al gaat het bij *ThR* om een type informatie dat men toch niet ook wel zo ongeveer op internet of in de sociale media aantreft. Heeft de ontleding inmiddels ook in pastorieën toegeslagen? Of wordt het van enige afstand reflecteren op geloofsvoorstellingen en –praktijken zoals dat in *ThR* plaatsvindt ook door hen die als predikant of anderszins dagelijks met zulke voorstellingen en praktijken werkzaam zijn sneller dan voorheen als een 'ver-van-mijn-bedshow' ervaren? In elk geval is het een bedenkelijke ontwikkeling, want kortademigheid en weinig aandacht voor serieuze reflectie op wezenlijke vragen zijn uiteindelijk alleen maar schadelijk voor de praktijk van het werk in Gods Koninkrijk en doet afbreuk aan de bestendigheid daarvan.

ThR zal zich daarom naar ik vermoed op haar corebusiness willen blijven richten, ook als daarmee de A- en wellicht zelfs de B-status buiten bereik zouden blijven: kerk en geloof in de hedendaagse context dienen vanuit de vitaliteit van de gereformeerde theologie. Passen felicitaties aan pasgepromoveerden en geïnaugureerden daarbij? Ik meen van wel. Ik herinner me zelf nog hoezeer het me goed deed enige tijd na mijn promotie een vermelding daarvan en felicitatie ermee aan te treffen in deze kolommen, al herinner ik me niet meer door wie die destijds werd geschreven. Zo'n gelukwens versterkt het besef van verbondenheid, van deel uit te maken van een gemeenschap waarvoor en waarbinnen men werkzaam is. Ik zou zelfs denken dat zo iets ook werkelijk niet ten koste hoeft te gaan van wetenschappelijke uitstraling, aangezien wetenschap immers nooit in *Reinkultur* beoefend wordt, maar juist per definitie in gemeenschappen en verbanden van mensen die niet zonder elkaar kunnen, aangezien ze alleen maar in hun betrokkenheid op elkaars werk de zaak verder kunnen brengen. (Eén van de criteria waarop ingezonden artikelen aan dit tijdschrift weleens worden afgewezen, is dat er te weinig interactie plaatsvindt met anderen die op het desbetreffende terrein gepubliceerd hebben.)

Secularisatie en secularisatieverhalen

Het is dan ook zonder enige gêne dat ik op deze plaats prof.dr. Herman Paul van harte gelukwens met zijn ambtsaanvaarding op 24 september jl. als bijzonder hoogleraar secularisatiestudies aan de Rijksuniversiteit Groningen. De leerstoel van dr. Paul is ingesteld door de zendingsorganisaties IZB en GZB – een fraai novum – en zijn leeropdracht luidt kort en bondig: secularisatiestudies. Daarmee hebben IZB en GZB naar het mij voorkomt een heel goede greep gedaan. Als er iets is wat voor hun taken en hedendaagse uitdagingen zeer aangelegen is, dan is het wel een grondige bezinning op een verschijnsel dat onze cultuur op allerlei manieren zo diepgaand bepaalt: secularisatie. De samenwerking tussen beide werkveldorganisaties en de Rijksuniversiteit Groningen laat ook fraai zien hoe kerk en academie vruchtbaar op elkaar betrokken kunnen raken in hun pogingen zo'n verschijnsel te plaatsen en er mee om te gaan.

Onlangs mocht de GZB een bijzonder jubileum vieren: de destijds door zijn eerste zendelingen gestichte Toradja-kerken in Indonesië bestonden honderd jaar. Uit de verslagen over bezoeken die daarbij over en weer gebracht werden, begreep ik dat die kerken inmiddels uit meer dan een half miljoen christenen bestaan! Dat is natuurlijk een enorm hoog aantal nieuwe christenen. Indien men hier het in het bedrijfsleven gebruikelijke denken in termen van targets op los zou laten, zou van een buitengewoon succesvolle operatie gesproken moeten worden. Natuurlijk spreekt de GZB zelf terecht liever in

termen van zegen van God. Maar die zegen voltrok zich zoals zo vaak ook in dit geval niet buiten allerlei ‘gewone’ processen om. Wat in het bijzonder opvalt, is hoezeer de bekering van de Toradja’s *volksgewijs* plaatsvond. Juist daardoor kon het zo snel gaan. Natuurlijk kan men zich daarbij kritisch afvragen in hoeverre elke individuele Toradja dan ook strikt persoonlijk tot geloof gekomen is, maar die vraag hebben we in onze eigen context ook altijd moeten stellen. Bovendien nemen de volkeren in de Bijbel – tot in het boek Openbaring toe – niet voor niets een voorname plaats in als voorwerp van Gods heilshandelen. Kennelijk werkt God nog altijd op dezelfde manier, en gaat het er bij kerstening nooit helemaal op z’n allerindividueelst aan toe, maar spelen ook culturele en politieke processen een wezenlijke rol.

Opvallend is nu dat het ook dat soort culturele processen zijn die in *onze* cultuur – de cultuur dus die vanouds zendelingen naar andere werelddelen uitzond – juist tot ontkerstening leiden. De GZB zal gegeven deze ontwikkeling steeds moeilijker in staat zijn goedgemotiveerde en toegeruste Nederlanders te blijven uitzenden; nu al tekent zich een voorzichtige kentering af waarbij zendelingen uit andere werelddelen naar Europa komen – een proces dat natuurlijk op allerlei manieren tot culturele kortsluiting leidt, zij het ook weer niet méér dan het geval was toen ‘wij’ van onze kant andere delen van de wereld met het evangelie zochten te benaderen. Maar de snelheid en massaliteit van de secularisatie in ons land hoeven ons wat dat betreft niet helemaal te verbazen: ook deze verloopt nu eenmaal volksgewijs. Men doet elkaar domweg na. Ondanks de in onze cultuur zo hooggeroemde autonomie van het individu laten we ons nog altijd in veel sterkere mate door collectieve processen leiden dan we door hebben. We blijven kennelijk kuddedieren. Het interessante van de invalshoek van prof. Paul is nu, dat hij niet zozeer kijkt naar het verschijnsel secularisatie als zodanig (dat hebben generaties sociologen voor hem al gedaan) maar veel specifiek naar de verhalen die verteld worden om dat elkaar-nadoen te begrijpen en zo impliciet ook te rechtvaardigen. Dat kunnen zeer wetenschappelijk opgetuigde verhalen zijn, maar naar ik aanneem ook borreltafelverhalen.

Gemeenschappelijk eraan is de sfeer van onvermijdelijkheid die ze uitstralen. Het *moest* wel zo gaan want ... en dan volgt bijvoorbeeld de moderniseringsthese: onze toenemende beheersing van het leven dankzij wetenschap en techniek kon niet anders dan tot functieverlies van het christelijk geloof leiden. Men kan daar natuurlijk heel goed op dóórvragen: Waarom is dat dan zo, en waar zit dat precies in? Roept de wetenschap niet evenzovele nieuwe vragen op als ze beantwoordt, worden er niet evenveel nieuwe gaten zichtbaar als dat er oude gedicht worden (denk aan de *finetuning of the universe*), en is de vooruitgang van bijvoorbeeld de medische wetenschap (zoals iemand me

laatst voorhield) goedbeschouwd niet nog altijd 0% aangezien er nog nooit een patiënt is geweest die uiteindelijk niet overleden is? Laten de hedendaagse hoogontwikkelde technologische mogelijkheden onze diepste levensvragen niet volstrekt onbeantwoord? Voor al dat soort problematiseringen bestaat echter al nauwelijks meer belangstelling. Het simpele verhaal ‘modernisering leidt tot secularisatie, dus als je “nog” naar de kerk gaat loop je achter’ is alles wat men nodig heeft.

Waar Paul nu op wijst is de bijna magische werking die van dit soort beelden en verhalen uitgaat. Hoe gemakkelijk gaan ze ook niet tussen de oren zitten van hen die zich formeel de secularisatie (nog?) van het lijf houden. Wie betrapt zich er nooit op door de ogen van seculieren naar zichzelf en z’n eigen gedrag te kijken, en bijvoorbeeld op zondag al fietsend naar de kerk zichzelf toch ook even te zien als een wonderlijke diersoort die dit soort dingen om een of andere onverklaarbare reden ‘nog’ doet? Ook prof.dr. Roel Kuiper legde er onlangs, tijdens een optreden bij ForumC, de vinger bij hoezeer de bestaande beeldvorming rond secularisatie, ook door het aura van wetenschappelijkheid waarmee deze vaak omgeven is, op zijn beurt de secularisatie weer versterkt. Te weinig wordt doorgevraagd naar de achterliggende papieren, naar de vraag of het, gezien alles wat we weten, nu werkelijk zo gek is om vandaag de dag ‘nog’ in God te geloven. Wat dat betreft bewijzen Stefan Paas en Rik Peels ons een grote dienst met hun in oktober te verschijnen boek *God bewijzen*, waarin ze juist deze vraag centraal stellen, haar van alle kanten belichten en op een nuchtere manier van een antwoord voorzien. Laten we hopen dat zulke studies breed aandacht krijgen en gaandeweg tot een kentering kunnen leiden in de beeldvorming rondom geloof en kerk, die vooral in Nederland (anders dan bijvoorbeeld in Duitsland, Hongarije, de VS etc.) toch wel erg ver in negatieve richting doorgeslagen lijkt.

Zeshonderd jaar geloof in Nijkerk

Om te laten zien dat er zelfs over Nederland ook nog wel een ander verhaal te vertellen valt, denk ik nu verder na over de toekomst van de kerk in ons land. Onlangs (op 28 september jl.) werd ik daartoe uitgenodigd door de Stichting Kerken in de Schijnwerper (SKS) – een naam die zich nu eens niet laat leiden door het sorry-dat-we-nog-bestaangevoel waar secularisatieverhalen vaak toe leiden. Het betreft hier een samenwerkingsverband van kerken in Nijkerk (de gemeente waar ik opgroeide) dat erop gericht is tijdens de viering van het 600-jarig bestaan van Nijkerk als stad ook stil te staan bij het gegeven dat evenzovele jaren het christelijk geloof in Nijkerk present was. Mij werd gevraagd een schets te geven van hoe het kerkelijk spectrum in Nijkerk er over vijftientwintig jaar uit zou kunnen zien. Dat zijn natuurlijk altijd riskante

opdrachten. Theologen zijn nu eenmaal geen futurologen, en het behoort ook niet tot hun roeping om zich als zodanig op te stellen. Ik heb de vraag echter vooral verstaan als: wat zie je momenteel om je heen gebeuren, kerkelijk maar vooral ook geestelijk, en wat zou het kunnen betekenen als die ontwikkelingen zich in de nabije toekomst zouden doorzetten? Om dat op het spoor te komen kan het soms helpen de dingen zo concreet mogelijk voor ogen te stellen.

Toen enkele jaren geleden de bekende Britse theoloog Alister McGrath dat deed, bracht dat hem ertoe het 'einde van het protestantisme' te voorspellen. Hij doelde daarbij speciaal op het 'gewone' protestantisme, met zondagse diensten in historische kerkgebouwen, ambten en toga's, klassieke psalmen en gezangen, maar vooral een sterk op het gesproken woord/Woord gerichte liturgie. Volgens McGrath lag de toekomst van de kerk in twee richtingen, die ik nu maar even grofweg aanduid als de evangelicaal-laagkerkelijke en de katholiek-liturgische. Tussen die twee zou het traditionele protestantisme hoe langer hoe kleurlozer en onaantrekkelijker worden, en uiteindelijk misschien wel vrijwel geheel verdwijnen – of in elk geval in de culturele en kerkelijke marge terecht komen. McGraths these riep destijds een storm van kritische reacties op. Zo zou het allemaal vast niet gaan; we waren als gereformeerden bepaald niet de laatsten der Mohikanen, dat lieten we ons niet zomaar aanpraten. Enige nuancering was naar het mij voorkomt inderdaad ook wel ter zake. Maar de *tendensen* die McGrath aanwees, waren denk ik onmiskenbaar werkzaam, en tekenen zich enkele jaren na dato alleen nog maar duidelijker af. Of het de enige tendensen zijn, is intussen nog de vraag. Ik houd het erop dat behalve de door hem onderscheiden evangelicalisering en katholisering nog twee ontwikkelingen zich zullen doen gelden, die ik bij gebrek aan beter maar aanduid met de termen 'oecumenisering' en 'consolidering'.

Evangelicalisering

Op 28 september werd in Nijkerk in de vorm van een zogeheten omkeerboek een prachtige, geheel volgens de hedendaagse regelen der kunst geschreven religiegeschiedenis van Nijkerk en Hoevelaken gepresenteerd. Dr. J. Exalto neemt daarin het deel over Hoevelaken voor zijn rekening, prof. F.A. van Lieburg tekent voor het deel over Nijkerk. Over de jonge gemeente van 'open bonders' die in het kerkgebouw De Fontein samenkomt merkt Van Lieburg op, dat deze '[zich] profileerde als een evangelicaal getinte gemeenschap, die wel eens een blauwdruk kan blijken van de toekomstige ontwikkeling van de hervormd-gereformeerde beweging als geheel' (*Heilig Nijkerk*, p. 144). Dat zou inderdaad weleens waar kunnen zijn – alleen zal die ontwikkeling dan ongetwijfeld niet alleen de hervormd-gereformeerde maar evenzeer

ook de christelijk-gereformeerde, vrijgemaakt-gereformeerde en Nederlands-gereformeerde kerken en bewegingen betreffen.

Het komt mij voor dat de evangelisering niet alleen kwantitatief maar ook kwalitatief nog lang niet aan haar einde is. Als er in het gebouw van de Nijkerkse Fonteinkerk over 25 jaar nog diensten gehouden worden, zouden die er wel eens heel anders uit kunnen zien dan de huidige diensten, die toch altijd nog sterk op de klassiek-gereformeerde liturgie geënt zijn. Waar de dienst nu stipt om 9.30 uur begint met een optocht van keurig op een rij binnekomende ambtsdragers, zie ik dán al minutenlang een aanbiddingsleider bezig, die begeleid door een professionele band op een beamer geprojecteerde Engelstalige *Hillsong*-liederen ten gehore brengt. Wie wil mag natuurlijk meezingen, ook na het welkomstwoord dat naadloos overloopt in een eerste spontaan gebed. Dat welkomstwoord markeert natuurlijk het begin van de dienst, maar toch niet heel duidelijk want de hele dienst door zullen mensen in en uit blijven lopen. Na het langdurige inzingen, af en toe onderbroken door een opwekkend woordje van een zanger of toetsenist op het podium, gebeurt er iets met en voor de kinderen voordat die de zaal verlaten. Mogelijk is er nog een speciale gast die iets mag zeggen of even toegesproken wordt. Daarna zal iemand in spijkerbroek een gedeelte uit de Bijbel gaan lezen. Vervolgens komt iemand naar voren die zich nog niet eerder heeft laten zien en zich in zijn kleding ook niet van de overige kerkgangers onderscheidt: de eigenlijke voorganger. Die houdt de preek met een thema als uitgangspunt, geen bijbelvers, al trekt hij met behulp van powerpoint wel allerlei lijnen door de Bijbel. Hij (theoretisch kan het ook een zij zijn, maar in de praktijk zal dat niet zo vaak gebeuren) is echter wel degelijk een goedopgeleide theoloog die weet hoe hij een toespraak op moet bouwen en die niet elke zondag hetzelfde zegt. Gemeenten met voorgangers die dat niet kunnen, zullen namelijk geleidelijk aan leeglopen doordat het consumentisme onder kerkgangers alleen nog maar verder toe zal nemen.

De preek die gehouden wordt is intussen bepaald meer dan een praatje of overweging. Ze valt te kwalificeren als inhoudelijk, instructief, appellerend en warm. Emoties zijn nooit ver weg. De bevindelijke traditie krijgt hier om zo te zeggen een zeer eigentijdse doorstart. Theologisch, zo schat ik in, is de preek gereformeerd – al durf ik niet te voorspellen of dat een meer calvinistisch of een meer arminiaans soort gereformeerd zal zijn (dus of het handelen van God of juist het antwoord van de mens theologisch de doorslag zal geven). Maar vermoedelijk zal men het verschil nauwelijks meer opmerken, en als dat al zo is zal men het niet belangrijk vinden want met dogmatische scherpstijperij heeft men niet veel. De preek is overigens niet kort; ze is zelfs nog altijd het hart en de climax van de samenkomst. Ze gaat op haar beurt ook weer naad-

loos over in een kort gebed van toewijding, waarna de band voor een moment van inkeer zorgt. Dan is er de voorbede. Die zal er helaas niet meer zijn voor mevrouw A uit het verpleeghuis die haar heup gebroken heeft of voor broeder B (van wie ook al niemand precies weet wie het is) die een nare kniepeesoperatie moet ondergaan. Nee, de aanwezigen worden uitgenodigd briefjes in te leveren met een aanduiding van wat hen bezighoudt en wat ze de Here God willen voorleggen; thema's daaruit (zoals ziekte en gezondheid, kinderen met problemen etc.) worden dan door enkele gebedsleiders in de voorbede gebracht. Voor wie het toch specifiek en persoonlijker wil, staat na afloop van de dienst een gebedsteam klaar. Gecollecteerd wordt er natuurlijk ook in de dienst, al zal de collecte vermoedelijk de vorm hebben aangenomen van een uitnodiging om mobieltjes tevoorschijn te halen en aan de hand daarvan een bedrag over te maken, meestal naar de gemeenteleiding maar af en toe ook naar een goed doel. De dienst eindigt ten slotte met nog enkele *praisesongs* en een kort gebed om zegen, waarna in de aangrenzende open ruimte de koffie klaar staat. Mogelijk herhaalt de hele gang van zaken zich na een half uur voor een ander deel van de gemeente.

Oecumenisering

Zijn er nog zoveel mensen die naar de kerk gaan dan dat er dubbele diensten nodig zijn? Jazeker. Dat is niet omdat de secularisatie zich niet heeft doorgezet, maar omdat zich tussen 2013 en 2038 nog een andere ontwikkeling heeft afgetekend, te weten die van een *toenemend katholiciteitsbesef*, of zo men wil een toenemende *oecumenisering*. Daarmee bedoel ik dat tot steeds meer leden van de verschillende kerken het absurde zal doordringen van de haast eindeloze versplintering waarin het klassieke protestantisme is terechtgekomen. Het zou me niet verbazen als er een generatie zal opstaan die daar niet meer het hoofd over schudt om er vervolgens toch maar gewoon mee door te gaan, maar die er daadwerkelijk mee zal gaan breken. Dat komt vooral doordat de binding aan de specifieke identiteit van bijvoorbeeld een vrijgemaakte of een gereformeerde bondsgemeente in ijlt tempo afneemt – we zien dat natuurlijk nu al gebeuren. Jongeren kunnen aan elkaar echt niet meer uitleggen waarom ze nu juist christelijk-gereformeerd of hervormd-gereformeerd zijn en niet iets anders. Ze verstaan zichzelf als christen, en dan een hele tijd niets, en voegen dan misschien nog een keer een nadere bepaling toe. Die laatste is overigens altijd voorlopig en inwisselbaar; ga je verhuizen, dan bepaal je je kerkelijke keus uiteraard weer geheel opnieuw.

Die afname van kerkelijk besef is misschien niet alleen maar negatief te waarderen. Laten we wat dat betreft niet te veel kwaadspreken van de jongeren. Zij zullen immers ook het woord van Christus uit Johannes 17 'Opdat zij

allen één zijn' in hun gewetens voelen branden, en zich niet met allerlei gekunstelde exegeses van het appèl van dat woord willen afmaken. Van daaruit zal er een proces op gang kunnen komen van omkeer en terugkeer, van toenemende samenwerking ook, en dat zal uiteindelijk alleen maar kunnen uitmonden in feitelijke en institutionele eenwording. De komende generatie, dus laten we zeggen de kinderen die nu de crèches bevolken, zal naar mijn inschatting met minder geen genoeg nemen. Hoewel de PKN de grootste protestantse kerk is, zal die naar ik aanneem de kleinere kerken niet zomaar onder haar vleugels kunnen opnemen; ze heeft immers zelf historisch gezien ook schuld aan de vele breuken die er geweest zijn. Daarom vermoed ik dat de PKN samen is gegaan met de NGK (het lijkt me zelfs dat dat in feite nu al min of meer zou kunnen), grote delen van de CGK en GKV en wellicht ook 'losse' evangelische gemeenten die hun bekomst gekregen hebben van dominante charismatische leiders en behoefte hebben aan meer bovenplaatselijke structuren. Samen vormen zij in 2038 de Evangelisch-Gereformeerde Kerk (EGK).

In een burgerlijke gemeente als Nijkerk zal dit proces vermoedelijk eveneens in de Fontein beginnen. Want de splitsing die tot het ontstaan van die kerk heeft geleid was immers de laatste en meest absurde van alle. Ze vond plaats in een tijd waarin er (behalve dan in de evangelische beweging) eigenlijk al niet veel meer gesplitst werd. De splitsing is ook tamelijk uniek in haar soort: twee soorten bonders die elkaar de tent uitvochten. Was voorheen altijd de dreiging van vrijzinnigheid in het geding wanneer er gesplitst werd, en vormde deze in feite ook de enige geldige reden om je af te scheiden, nu werd de twistappel vooral gevormd door bepaalde schakeringen in liturgie en spiritualiteit – verschillen die voor een buitenstaander zo minutieus zijn dat deze zich er weinig of niets bij kan voorstellen. Op een nacht zal de voorzitter van de kerkenraad van de Fontein wakker worden met de gedachte dat het zo toch eigenlijk niet kan, en dat het dus anders moet. Maar hoe dan anders, en hoe begint zo'n proces? Met het erkennen van schuld misschien. In de Bijbel is dat immers altijd het begin van een radicale ommekeer. Dat zullen ze in de Grote Kerk vervolgens meteen herkennen, want hoe vaak gaat het daar in de prediking niet over de noodzaak van schuldbesef en berouw over je zonden. Daar zullen toch ook zonden van kerkelijke onverdraagzaamheid wel onder vallen. Laten we inderdaad hopen dat het zo begint, en dat leidinggevend en van allerlei gescheurde en afgescheiden kerken en gemeenten elkaar weten te vinden in gemeenschappelijke verootmoediging. Dan zal vanzelf wel duidelijk worden wat goede en haalbare vervolgstappen zijn, stappen die niet in goede wensen blijven steken maar de daad bij het woord voegen, en uiteindelijk tot concrete hereniging leiden.

Als die stappen eenmaal ergens bilateraal gezet worden, kan dat weleens zoveel indruk maken dat andere gemeentes kijken of ze niet meteen maar

kunnen aansluiten. Veel Nederlands-, vrijgemaakt- en ook christelijk-gereformeerden zijn door de jaren heen immers zo postmodern geworden, en de PKN is juist zo evangelicaal geworden, dat men zich af kan vragen waarom er eigenlijk nog steeds gescheiden opgetrokken wordt. Terecht heeft dr. Arjan Plaisier op landelijk niveau dan ook al vertegenwoordigers van de genoemde kerken om de tafel gevraagd, en even terecht wordt iemand als prof.dr. A. van de Beek niet moe onze huidige kerkelijke gescheidenheid als een onbestaanbaar kwaad te benoemen. Maar het zal toch, net als SoW destijds, op plaatselijk niveau moeten wortelen en door plaatselijke verlangens moeten worden aangedreven. Mijn verwachting is dat nogal wat gereformeerden zich over 25 jaar zullen herkennen in het type liturgie dat ik zojuist schetste (en dat in feite een kopie is van de manier waarop momenteel al de diensten verlopen in een Redeemer Presbyterian Church te New York, rond Tim Keller, of voor wie het dichterbij wil zoeken, bij een Crossroads-gemeente in Amstelveen). Al die gereformeerden kunnen straks in Nijkerk dus ook in de Fontein terecht, en waarschijnlijk zullen er daarnaast nog wel één of twee kerken van vergelijkbare omvang nodig zijn om alle evangelicaal-gereformeerde christenen te kunnen herbergen. Velen van hen zullen overigens ook in kleinere groepen huis aan huis samenkomen; maar hopelijk zal men elkaar toch zeker op zondag ook in grotere verbanden willen blijven ontmoeten.

Katholisering

Er zullen in 2038, *God willing*, echter ook nog wel andere christenen in Nederland zijn. Dat zijn die groepen uit allerlei protestantse gemeenschappen die de voortgaande evangelicalisering absoluut niet kunnen meemaken. Voor een deel komen ze uit tradities die er nu al niet veel mee hebben, zoals meer vrijzinnige vormen van protestantisme; voor een ander deel komen ze uit orthodoxe milieus, maar voelen ze zich hoe langer hoe meer een vreemde worden in hun eigen gemeente. Ze zien ook wel dat dit is wat de meerderheid wil, en dat er op zichzelf misschien niet zoveel kwaad in schuilgaat, ook omdat het allemaal zeer oprecht en gemeend is; ze protesteren daarom ook niet al te hevig. Maar ze lijden er intussen wel onder, want ze kunnen er onmogelijk in meekomen. Geregeld zitten ze met kromme tenen in de kerk en storen ze zich aan wat ze ervaren als platte teksten, goedkope emoties, drammerige gebeden en slechte muzikale smaak. Ook het aantal decibellen kan hen niet bekoren. Zij komen immers juist naar de kerk om tot rust en stilte te komen.

Waar kunnen zij terecht? Hoe ziet een dienst eruit waar zij zich wel bij thuisvoelen? Ik denk: misschien ongeveer zoals de traditionele rooms-katholieke eucharistieviering. Daarom spreken we in dit verband wel van *katholise-*

ring – die andere tendens die McGrath noemde naast de evangelicalisering. De sfeer in de vieringen (dát is hier het woord, niet ‘diensten’ of ‘samenkomsten’) is gewijd. Het gaat er niet alleen om horen, maar ook andere zintuigen worden aangesproken: dat van de reuk, dat van het zicht ook. Liturgische kleuren zijn van belang, kaarsen en gewaden. De preek is vooral niet appellerend, stel je voor, de autonomie van de hoorder moet immers gerespecteerd worden. Ze draagt dus meer het karakter van een overweging, enkele mooie gedachten die aangereikt worden, al of niet vanuit de persoonlijke ervaring van de pastor, en waar ieder dan een eigen toepassing aan kan verbinden. Het accent ligt ook niet op de Woordverkondiging, maar op de daaropvolgende viering van het sacrament, en meer in het algemeen op rituelen en symbolen. Ook het kerkelijk jaar wordt in ere gehouden, het oecumenisch leesrooster, misschien hier en daar zelfs de getijden.

Natuurlijk is het niet zo dat de Rooms-Katholieke Kerk het met dit type vieringen momenteel veel beter doet dan de protestanten. Ook daar worden de zondagse samenkomsten (dus de eucharistievieringen) immers steeds minder bezocht en lukt het maar nauwelijks meer een nieuwe generatie ervoor te winnen. Dat neemt echter niet weg dat er juist van protestantse zijde een duidelijke hang naar dit type eredienst waarneembaar is – dat trouwens niet alleen in de rooms-katholieke maar ook in de oosters-orthodoxe liturgie gestalte krijgt. Nu al zien we in de VS christenen met een evangelicale achtergrond overgaan naar de Oosters-Orthodoxe Kerk. De evangelicalisering roept deze tegenbeweging als het ware op: de uitbundigheid van een evangelische dienst en de grote nadruk op het woord (in preek en muziek) drijft velen – misschien met name hoger opgeleiden, en/of mensen met een sterker ontwikkeld esthetisch besef – in tegenovergestelde richting. Het is ook in deze sfeer, dat de werelden van kerk en kunst elkaar ontmoeten.

Wat Nijkerk betreft is het denkbaar dat één van de huidige gebouwen van de PKN-gemeenten aan een dergelijk type liturgie onderdak zal bieden. Aan meer dan één kerk van dit type zal er naar mijn inschatting geen behoefte zijn. De secularisatie grijpt immers juist in deze sector van de kerk diep in. Nu al zie je in veel zogeheten middenorthodoxe gemeenten en gereformeerde kerken een opvallende scheiding der geesten zich voltrekken: wat niet evangelicaliseert, seculariseert. Maar juist die evangelicalisering zal dus ook een rebound-effect kennen, waardoor mensen die zich daar buiten voelen staan elkaar zullen vinden in een meer liturgisch-katholieke inrichting van de eredienst. Bovendien kan opvallend genoeg juist deze vormgeving van het geloof wel eens in staat blijken om ‘zoekers’ over de drempel van de kerk te trekken, en zelfs tot geloof te brengen. Denk aan de manier waarop dat gebeurd is met literatoren als Willem Jan Otten en Vonne van der Meer.

Consolidering

Hebben we daarmee alles gehad? Is het plaatje van protestants Nijkerk – en Nederland – in 2038 zo compleet? Ik geloof het niet. Ik geloof dat er nog één belangrijke stroming is waarvan het overlevingspotentieel vaak onderschat wordt. Dat zijn de reformatorischen. Ze worden vaak geminacht, niet meegetrekend, weggezet als conservatief en niet bij de tijd. De manier waarop zij het christelijk geloof vormgeven geldt als hopeloos onaangepast en achterhaald, verre van missionair en alleen levensvatbaar binnen een sterk van de buitenwereld afgeschermd zuil.

Nu, die afscherming van de buitenwereld begint in het huidige internet-tijdperk sterk onder druk te staan. En wie goed toekijkt, ziet dat de reformatorische zuil op allerlei plekken inderdaad barsten en scheuren vertoont. Het lukt de leiders van reformatorische gemeenschappen bepaald niet hun schapen bijeen te houden, en de uitstroom van jongeren naar allerlei richtingen is groot. Maar toch: laat men hen niet onderschatten. Want het geloof vervaagt en vervluchtigt bij hen niet. En men maakt er ook echt werk van de overdracht ervan aan kinderen en jongeren. Laten we hopen dat hun daarvoor die jonge loot aan ons onderwijsstelsel, de publiek bekostigde reformatorische school, nog lange tijd gegund blijft. Reformatorische christenen hebben immers goed begrepen dat God werkt in de lijn van de geslachten, ofwel: in de bedding van het verbond (hoe breed of smal men dat verbond vervolgens ook opvat). Missionair zijn ze inderdaad niet, slechts een enkeling voelt zich van buitenaf tot hen aangetrokken. Maar nergens delen de generaties van ouderen en jongeren zozeer hun levensvragen als daar. Dat gebeurt niet alleen via verenigingen en kringverbanden, maar steeds meer ook via digitale kanalen (denk bijv. aan www.refoweb.nl, waar men regelmatig onder een vraag van een jongere kan lezen: 'Ik wil graag een antwoord door een dominee uit de Ger. Gem.' – de overigen worden blijkbaar niet vertrouwd).

Ik breng deze tendens samen onder de term 'consolidering', en voeg daarmee bewust nog een tendens toe aan de twee die McGrath zich zag aftekenen. Het traditionele orthodox-gereformeerde protestantisme is in Nederland, anders dan wellicht in Engeland, bepaald niet op sterven na dood, maar zou weleens vasthoudend kunnen blijken. Orthodoxe tradities zijn nu eenmaal taai, en veranderen bepaald niet zo snel als allerlei *trendwatchers* en onheilsprofeten maar wat graag waar willen hebben. De dingen gaan er door in een vaste tred, van generatie op generatie; zelf vind ik het ook heerlijk om regelmatig voor te gaan in hervormd-gereformeerde gemeentes waar van allerlei families drie generaties vertegenwoordigd zijn in de kerk. Ze worden bijeengebracht en -gehouden, ja door de Heer, maar ook door een heldere en wel-

omschreven leer, zeg maar: de leer van de ene Naam, de twee wegen en de drie stukken (zoals men het zelf graag uitdrukt).

Religie versus geloof

Of de kerkelijke kaart van protestants Nederland er in 2038 echt min of meer zo zal uitzien? De toekomst zal het uitwijzen. Er kan ook van alles gebeuren wat grote invloed heeft maar niet te voorzien valt. Ik denk echter wel dat er vandaag de dag bepaalde ontwikkelingen zichtbaar zijn, tendensen die zich nationaal afspelen (en zelfs internationaal – in de VS en Zuid-Afrika bijvoorbeeld vindt men dezelfde patronen terug) en die dus als door een vergrootglas ook zichtbaar zijn in een micro-samenleving als de Nijkerkse. Bij een ongewijzigd cultureel gesternte zullen die tendensen zich doorzetten, en op den duur tot een herverkaveling van de kerkelijke kaart leiden.

Vanuit het christelijk geloof gezien is het intussen niet het belangrijkste hoe de kerkelijke kaart er over een aantal jaren uit zal zien, of hoeveel mensen zich bij welke tendens of stroming het meest thuis zullen voelen. Om met woorden van Christus uit de gelijkenis van de aanhoudende weduwe (Luk. 18) te spreken: het belangrijkste is of de Zoon des Mensen, als Hij komt, nog het geloof zal vinden op de aarde. Niet zomaar geloof en religie, want dat zal er ongetwijfeld genoeg zijn. Maar dit geloof, dat vasthoudend hoopt op de God van hemel en aarde en Hem blijft aanroepen te midden van alle nood en onrecht, vanuit het geloof dat bij Hem alleen verlossing te vinden is.